

Nr 113.

Ankom till riksdagens kansli den 3 maj 1946 kl. 3 em.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1946/47 till tillverkning av syntetiskt gummi.

(2:a avd.)

I propositionen nr 188 har Kungl. Maj:t, under återopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över folkhushållningsärenden för den 8 mars 1946, föreslagit riksdagen att å riksstaten för budgetåret 1946/47 under elfte huvudtiteln till Tillverkning av syntetiskt gummi anvisa ett reservationsanslag av 3 000 000 kronor.

Som följd av det kritiska läge, vari landets gummiförsörjning råkat genom den under kriget inträdda avspärrningen av handelsförbindelserna, har alltsedan år 1941 pågått en av statsmakterna stödd verksamhet för åstadkommande inom riket av en tillverkning i fabriksmässig skala av syntetiskt gummi.

Fabrikationen av syntetiskt gummi, svedopren, äger rum vid två av Stockholms superfosfat fabriksaktiebolag med bidrag av statsmedel uppförda fabriker i Ljungaverk och Stockvik.

Enligt ett mellan industrikommissionen och nyssnämnda bolag den 24 maj 1943 träffat avtal har bolaget åtagit sig att för kronans räkning i närheten av bolagets fabriker i Ljungaverk uppföra en fabrik för framställning av syntetiskt gummi och att under tiden till och med år 1968 vid denna tillverka sådant gummi. Enligt avtalet skall bolaget utan ersättning upplåta mark till förfogande för anläggningen samt bidra till anläggningskostnaderna med 750 000 kronor. Anläggningen skall tillhöra kronan, men å området uppförda byggnader skola vid upplåtelse tidens utgång utan lösen tillfalla bolaget med äganderätt.

Kapaciteten för fabriken i Ljungaverk beräknades ursprungligen till 400 ton gummi för år, men har sedermera fördubblats genom utvidgning av anläggningen.

Avtalet mellan industrikommissionen och superfosfatbolaget angående fabriken i Stockvik är av i stort sett samma innehåll som avtalet rörande Ljungaverksfabriken. Bolaget skall emellertid icke bestrida någon del av anläggningskostnaderna för fabriksanläggningen, vilken uppförts å mark

som för ändamålet förvärvats av kronan, medan bolaget å andra sidan icke skall erhålla någon rätt till byggnaderna efter år 1968, då bolagets drifts-åtagande avtalsenligt skall upphöra.

Under år 1943 påbörjades i Uppsala tillverkning av syntetiskt gummi för försvarsväsendets omedelbara behov vid en anläggning, benämnd svenska gummiforskningslaboratoriet. Kostnaderna härför bestridas av de för ovan nämnda gummifabriker anvisade medel.

Ljungaverksfabriken påbörjade driften på försommaren 1944 och driften pågick därefter till den 5 oktober samma år, då en explosionsolycka föranledde driftstopp. Driften återupptogs efter verkställd reparation på våren 1945. Ungefär samtidigt började tillverkningen vid fabriken i Stockvik.

För ifrågavarande ändamål — inberäknade kostnaderna för den första laboriemässiga försöksverksamheten — ha hittills anvisats tillhoppa 16 675 000 kronor, därav 15 750 000 kronor såsom kapitalinvestering i fonden för förslag till statsverket. På förslag av Kungl. Maj:t har riksdagen enligt skivelsen 1945: 491 beslutat att — efter avdrag från sistnämnda belopp av dels ett till 750 000 kronor beräknat restvärde å Stockviksfabriken, dels inköpsvärdet å det den 1 april 1945 befintliga råvarulagret, 850 000 kronor, dels ock det senast beviljade förlagskapitalet å 1 300 000 kronor — för avskrivning av återstoden av det investerade kapitalet å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1944/45 under utgifter för statens kapitalfonder, avskrivning av oreglerade kapitalförluster, anvisa ett reservationsanslag av 12 850 000 kronor.

I skrivelse den 1 augusti 1945 anförde industrikommissionen bland annat, att självkostnadspriset för svedopren syntes bli omkring 14 kronor per kilo. Då ett så högt pris uppenbarligen icke kunde uttagas av gummiindustrien, funne kommissionen, att ett subventionsförfarande borde anlitas över statens reservförrådsnämnd. För genomförande av detta statliga stöd borde reservförrådsnämnden erhålla bemyndigande att försälja svedoprenen i fria marknaden, även om marknadspriset skulle komma att understiga självkostnadspriset.

Reservförrådsnämnden fann i yttrande över framställningen det med hänsyn till det nu förändrade läget i fråga om gummiförsörjningen kunna ifrågasättas, om det kunde vara nödvändigt och lämpligt att fortsätta denna försöksproduktion i den omfattning som nu skedde. Därest Kungl. Maj:t skulle finna gott lämna inköpsuppdrag till reservförrådsnämnden, torde detta böra avse svedoprenen till industrikommissionens självkostnadspris.

Kungl. Maj:t har sedermera uppdragit åt reservförrådsnämnden att inköpa de kvantiteter syntetiskt gummi, som framställas vid gummifabrikerna i Ljungaverk, Stockvik och Uppsala, till ett pris som täckte kostnaderna för gummits framställning, däri inberäknade utgifterna för gummiforskningen, samt bemyndigat reservförrådsnämnden att försälja syntetiskt gummi till pris, som fastställdes av nämnden i samråd med industri-

kommissionen och statens priskontrollnämnd, även om detta pris understeg nämndens självkostnader för varan.

Försäljningspriset för svedopren utgjorde till en början 1 krona per kilo men höjdes sedermera till 1 krona 25 öre per kilo.

I skrivelse den 9 januari 1946 har *industrikommissionen* anfört bland annat följande.

Ehuru behovet av en inhemsk gummiproduktion ur försörjningssynpunkt numera bortfallit, böra de vid fabrikerna pågående arbetena på att tekniskt fullända framställningsmetoden, vilka även innebära en jämförelse mellan två olika tekniska metoder som tillämpas vid vardera fabriken, få avslutas. Den gummiforskning, som bedrivs i Uppsala under ledning av professor The Svedberg, torde böra fortsättas dels såsom nu i direkt anslutning till fabriksdriften, dels även efter dennas nedläggande såsom grundforskning på området. Kommissionens plan innebär, att driften hålles i gång vid båda fabrikerna tills den ovannämnda tekniska jämförelsen hunnit avslutas, vilket beräknas vara fallet i slutet av februari månad 1946. Vid denna tidpunkt nedlägges den ena av fabrikerna, sannolikt Ljungaverksfabriken. Den andra av fabrikerna, sannolikt Stockviksfabriken, hålles i gång tills vidare dock minst till och med juni månad 1946. Före denna tidpunkt beräknas resultat föreligga av de diskussioner med den amerikanska tillverkaren av neoprenkautschuk, firman I. E. Dupont de Nemours, Wilmington, Delaware, vilka i slutet av januari upptagas därstädes av professor Svedberg med biträde av disponenten vid Ljungaverk Gustaf Carlsson och chefen för Svenska gummiforskningslaboratoriet civilingenjör Göran Philipson. Kommissionen avser att sedan dessa personer återvänt inkomma med en redogörelse för de synpunkter på svedoprenframställningens framtid, som framkommit vid nämnda diskussioner.

Sedan industrikommissionen i skrivelse den 21 februari 1946 anhållit att få fortsätta svedoprentillverkningen vid båda svedoprenfabrikerna jämte gummiforskning i anslutning därtill jämväl under mars 1946, har Kungl. Maj:t genom beslut den 22 februari 1946 lämnat industrikommissionen det begärda bemyndigandet.

Yttranden över industrikommissionens framställning i vad avser driften vid gummifabrikerna under tiden efter utgången av februari 1946 ha efter remiss avgivits av kommerskollegium — som i sin tur inhämtat yttrande från Sveriges kemiska industrikontor — reservförrådsnämnden, statens tekniska forskningsråd och ingenjörsvetenskapsakademien.

Vad först angår förslaget om fabriksdriftens fortsättande ställer sig reservförrådsnämnden avvisande medan industrikommissionens förslag tillstyrkts av övriga remissinstanser. Beträffande den fortsatta gummiforskningen tillstyrkes förslaget av samtliga remissmyndigheter.

I skrivelse den 6 mars 1946 har industrikommissionen slutligen — med ändring av sin tidigare framställning — anhållit om bemyndigande att hålla båda svedoprenfabrikerna i drift med sammanlagt cirka 30 tons månatlig produktion till och med juni månad 1946 samt att därefter låta

den ena fabriken stå i beredskap och driva den andra med cirka 30 tons månatlig produktion till och med juni månad 1947 ävensom att fortsätta den nu bedrivna gummiforskningen i Uppsala till och med juni månad 1947.

I en till skrivelsen fogad, inom kommissionens kemiska avdelning upprättad promemoria anföres följande.

Framställningskostnaderna för svedopren vid fabrikena ha på grund av under den senaste tiden genomförda förbättringar av driftsförhållandena kunnat nedbringas på ett sådant sätt, att utvecklingen för framtiden nu kan beräknas gå mot avsevärt lägre driftkostnader än de tidigare kalkyletrade. Detta har möjliggjorts genom metodiska, ekonomiska undersökningar vid båda fabrikena, i samband med försöksdrift i reducerad skala. Då det är att förvänta, att fortsatta undersökningar i denna reducerade driftskala ytterligare skall förbättra driftsekonomin, torde det vara starkt motiverat att även i fortsättningen, förslagsvis till 1 juli 1946, bedriva denna försöksdrift vid de båda fabrikena i stället för att, som tidigare föreslagits, nedlägga den ena fabriken och driva den andra med halv produktion. Vid försöksdriften avses blott cirka 15 ton svedopren per fabrik och månad att produceras.

I den tidigare kalkylen har räknats med ett försäljningspris av 1 krona per kg för svedopren. Detta pris har numera höjts till kronor 1: 25 per kg. Även detta höjda pris är emellertid satt i paritet till priset på bunagummi. Vissa möjligheter finnas emellertid att genom försäljning av svedopren till användningsområden, där buna ej duger, få ut ett försäljningspris av samma storleksordning som det nu gällande på importerad neopen, cirka 3 kronor per kg. (För neopen i latexform kronor 3: 50 per kg.)

I detta sammanhang kan påpekas, att man redan nu kan börja skönja konturerna till en svedoprentillverkning, som endast skulle erfordra ett relativt obetydligt ekonomiskt tillskott från statsmakternas sida. Enligt uppgifter från driftsledningen har tillverkningskostnaden redan nu nedgått till cirka 7 kronor per kg vid en produktion av 30 ton per fabrik och månad. Utbytet, räknat som kg färdigt svedopren per kg karbid, är därvid cirka 40 procent. Detta utbyte beräknas kunna stegas till cirka 60 procent, en siffra som ej avsevärt skiljer sig från de vid amerikanska fabriker erhållna. Denna utbytesstegring väntas nedbringa tillverkningskostnaden till cirka kronor 5: 50 per kg vid 30 tons produktion per fabrik och månad. Vid 50 tons produktion per fabrik och månad torde tillverkningskostnaden i samband med väntade ytterligare reduceringar inom ungefär ett år kunna nedbringas till cirka kronor 4: 50 per kg. (Vid försäljning i latexform 4 kronor per kg.) Detta pris hänför sig till nuvarande höga råvarukostnader. Vid fredspriser på råvaror har i ett tidigare sammanhang av fabriksledningen nämnts en uppnåelig självkostnad av cirka kronor 2: 50 per kg.

Som redan nämnts synes, enligt nu föreliggande uppgifter, ett försäljningspris av kronor 3: — — 3: 50 per kg tänkbart att uppnå exempelvis genom försäljning av produktionen i latexform till konstläderfabrikation och klistringsändamål inom skoindustrien.

Med hänsyn till önskvärdheten att få de tekniska förutsättningarna slutgiltigt utformade och få en tänkbar framtida fredsproduktion ytterligare utredd och efter överläggningar med professor The Svedberg och hans medhjälpare, vilka i dagarna återvänt från U. S. A., anser sig kommissionen

böra föreslå att driften vid en fabrik bör fortgå även under budgetåret 1946/47.

Vid uppgörandet av kostnadskalkyler härför måste beaktas, att i samband med det kraftiga nedbringandet av tillverkningskostnaderna, vissa smärre nyinvesteringar måste göras. Då det därjämte måste bli dyrare per producerad enhet att framställa 15 ton per månad vid två fabriker, som nu föreslås, i stället för 30 ton vid en fabrik, ha kostnaderna för återstoden av innevarande budgetår upptagits till 11 kronor per kg och för budgetåret 1946/47 till kronor 6: 50 per kg. Försäljningspriset har försiktigt upptagits till kronor 1: 25 per kg.

En kostnad, som överhuvud taget ej upptogs i de tidigare kalkylerna är kostnader för avveckling och sedermera underhåll av en fabrik. Dessa kostnader ha av driftsledningen uppskattats till 80 000 kronor resp. 50 000 kronor per år. Tillägges kostnaden för avveckling av en fabrik efter den 1 juli 1946 och underhåll av densamma under budgetåret 1946/47, fås en tillskottskostnad av 130 000 kronor.

Departementschefen har för egen del anfört följande.

Den inhemska tillverkningen av syntetiskt gummi har efter långvariga förberedelser, varunder många svårigheter mött, under år 1945 kunnat upptagas i fabriksmässig skala och har under större delen av samma år pågått med vissa avbrott för ändringsarbeten i förbättringssyfte. De erhållna produkterna ha varit av växlande kvalitet; den senare tidens resultat anses dock vara relativt tillfredsställande, beroende på de under tillverkningens gång ständigt pågående förbättringsarbetena. Produktionskostnaderna äro alltså höga, men, i den mån tillverkningsmetoderna bliva ytterligare prövade och med ledning av därvid vunna erfarenheter förbättrade, föreligga utsikter till att tillverkningskostnaderna skola kunna minskas. Förutsättningar synas redan under den närmaste framtiden finnas för att det statliga stödet till produktionen skall kunna avsevärt reduceras.

Under den tid som förflutit sedan de första stegen togos på vägen mot en fabriksmässig tillverkning inom landet av syntetiskt gummi och till dess denna tillverkning nu realiserats, ha förhållandena i fråga om vårt lands gummiförsörjning väsentligen förändrats, i det att möjligheter till import av råvaror för gummiindustrien numera föreligga. Redan vid äskandet av den första medelsanvisningen för gummifabrikeras uppförande uttryckte jag min tveksamhet beträffande frågan, huruvida den inhemska gummitillverkningen skulle komma att få någon betydelse under den pågående krisen. Min tveksamhet härutinnan har visat sig befogad, i det att gummitillverkning i fabriksmässig skala kunnat upptagas först i krisens slutskede. Ur försörjningssynpunkt synas skäl för en fortsatt drift av fabrikerne för syntetiskt gummi numera icke vara för handen. Såsom framgår av reservförrådsnämndens yttrande över industrikommissionens förslag föreligga från gummiindustriens sida icke heller några önskemål om tillverkningens fortsättande. Enligt vad jag inhämtat har dock efterfrågan på inhemskt syntetiskt gummi från gummiindustriens sida på senaste tiden ökat.

Om alltså icke direkta försörjningsskäl motivera gummitillverkningens fortsättande, uppkommer frågan, huruvida andra skäl därtill finnas. Härvid träder beredskapssynpunkten i främsta rummet. Det framstår såsom önskvärt, att möjligheter finnas att inom landet förhållandevis snabbt kunna upptaga tillverkning av syntetiskt gummi för att trygga gummiför-

sörjningen, därest så skulle befinnas nödvändigt. Den gångna tidens erfarenheter ha emellertid visat, att detta icke utan att i förväg grundliga förberedelsearbeten verkställts. Visserligen har genom den hittillsvarande verksamheten på ifrågavarande område åtskilligt redan blivit utfört i detta hänseende. Verksamheten har emellertid hittills haft och har alltjämt karaktären av försöksdrift. Vid överläggningar som jag under behandlingen av ifrågavarande spörsmål haft med representanter för de svenska tillverkarna av syntetiskt gummi, bland andra dem som under ett par månader innevarande år studerat tillverkning av sådant gummi i Amerikas förenta stater, har framgått, att för erhållande av mera definitiva resultat beträffande tillverkningsprocessens lämpliga utformning tillverkning bör bedrivas *dels* ännu någon tid vid båda de nu i gång varande fabriker för att träffa avgörande mellan de båda olika metoder, som komme till användning vid desamma, *dels ock* under hela nästa budgetår vid en av fabriker för att ytterligare pröva tillverkningsprocessen. Härigenom skulle ett gynnsammare utgångsläge kunna erhållas för återupptagande av tillverkningen, därest så skulle visa sig nödvändigt.

Uppenbart är emellertid, att en fortsättning av den inhemska tillverkningen av syntetiskt gummi kommer att medföra utgifter för statsverket. Det är givetvis vanskligt att bedöma, huruvida dessa utgifter äro tillräckligt motiverade genom de fördelar ur beredskapssynpunkt som nyss angivits. I de över industrikommissionens framställning av den 9 januari 1946 avgivna yttrandena äro meningarna delade. Medan reservförrådsnämnden anser tillverkningen snarast böra inställas, har man i övriga yttranden i huvudsak tillstyrkt kommissionens i framställningen avgivna förslag.

Efter övervägande av vad i ärendet förekommit har jag funnit mig böra förorda, att tillverkningen av syntetiskt gummi fortsätter i huvudsaklig överensstämmelse med industrikommissionens förslag, d. v. s. vid båda fabriker med väsentligt inskränkt produktion intill utgången av juni 1946 samt vid en av fabriker med halv produktion tills vidare under hela budgetåret 1946/47. Dock torde härutinnan den modifikation böra göras, att så snart avgörande träffats mellan de båda nyssnämnda tillverkningsmetoderna, tillverkningen skall inskränkas till den av fabriker, där den valda metoden brukas.

I industrikommissionens kostnadsberäkningar ingår bland annat ett belopp av 60 000 kronor för månad för bedrivande av vetenskaplig forskning på ifrågavarande område. Det synes självfallet, att för att åsyftat resultat med den fortsatta gummitillverkningen skall kunna uppnås densamma måste bedrivas i nära anslutning till vetenskaplig forskning i laboratoriemässig eller halvstor skala. Kommissionen förutsätter härvid, att forskningen skall under hela den tid, tillverkningen nu ifrågasättes skola pågå, bedrivas i ungefär samma omfattning som under senare tiden varit fallet. Även om det kunde synas möjligt att särskilt mot slutet av tillverkningsperioden inskränka ifrågavarande forskningsverksamhet, vill jag dock icke motsätta mig att vid beräkning av anslagsbehovet för tillverkningen av syntetiskt gummi kostnaderna för forskning upptagas till det av kommissionen angivna beloppet. Möjligheterna att i förevarande hänseende göra vissa besparingar torde emellertid böra undersökas.

Såsom framgår av den av mig i det föregående lämnade redogörelsen, har Kungl. Maj:t lämnat industrikommissionen bemyndigande att föranstalta om driftens fortsättande under tiden januari—mars 1946. Finansieringen

av driften har därvid ordnats så, att reservförrådsnämnden fått i uppdrag att inköpa det syntetiska gummi som tillverkas under denna tid till ett pris, som täcker tillverkningskostnaderna inklusive kostnaderna för gummiforskningen. För ändamålet har nämnden bemyndigats taga i anspråk medel, som stå till nämndens förfogande. Det synes lämpligt, att enahanda förfarande tillämpas under återstoden av innevarande budgetår. Frågan om reglering av de förluster, som härigenom uppkomma för reservförrådsnämnden, torde böra upptagas till prövning i samband med att ställning toges till reservförrådsnämndens plats inom det blivande organet för den ekonomiska försvarsberedskapen. Särskilt anslag för ändamålet torde därför i detta sammanhang icke behöva anvisas.

Vad däremot angår tillverkningen under budgetåret 1946/47 synas ur anslagssynpunkt vissa förändringar böra vidtagas. Den fortsatta driften måste, såsom jag förut framhållit, nu anses påkallad ur andra synpunkter än försörjningssynpunkter, och det är uppenbart, att kostnaderna för tillverkningen i varje fall icke helt kunna täckas genom det pris å produkterna som kan erhållas i marknaden. Det synes därför befogat, att utgifterna för driften under nämnda budgetår bestridas från anslag å driftbudgeten. Industrikommissionen har beräknat det härför erforderliga anslagsbeloppet till sammanlagt 3 190 000 kronor, varav 2 340 000 kronor för själva fabriksdriften, 720 000 kronor för gummiforskningen och 130 000 kronor för avveckling av den fabrik, som är avsedd att läggas ned och hållas i beredskap. Därjämte beräknar kommissionen en inkomst av försålt syntetiskt gummi om 450 000 kronor, varför nettokostnaden för statsverket skulle utgöra 2 740 000 kronor. Mot dessa beräkningar har jag — med de förbehåll som jag förut angivit — intet att erinra. Det synes lämpligast att anslaget, som bör erhålla reservationsanslags karaktär, upptages till bruttokostnadernas belopp med avrundning nedåt till 3 000 000 kronor då inflytande försäljningsmedel böra tillföras anslaget såsom inkomst. Rörande den närmare dispositionen av anslaget torde det ankomma på Kungl. Maj:t att meddela föreskrifter.

Utskottet. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har departementschefen framhållit, att det givetvis vore vanskligt att bedöma, huruvida de utgifter, som komma att åsamkas statsverket genom en fortsättning av tillverkningen av syntetiskt gummi, vore tillräckligt motiverade ur beredskapsynpunkt. Efter övervägande av vad i förevarande ärende förekommit har departementschefen likväl funnit sig böra förorda, att tillverkningen av syntetiskt gummi fortsatte vid båda fabrikerna med väsentligt inskränkt produktion intill utgången av juni 1946 samt vid en av fabrikerna med halv produktion tills vidare under hela budgetåret 1946/47, dock att, så snart avgörande träffats mellan de i det föregående omförmälda båda tillverkningsmetoderna, tillverkningen skulle inskränkas till den av fabrikerna, där den valda metoden brukades.

Vid den prövning utskottet ägnat förevarande spörsmål har utskottet funnit det tveksamt, huruvida tillverkningen såsom reservförrådsnämnden föreslagit snarast borde inställas eller den av departementschefen förordade vägen borde beträdas. Med hänsyn till de i ärendet föreliggande omstän-

digheterna har utskottet likväl ansett sig icke böra motsätta sig bifall till Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag.

Vad departementschefen i övrigt i detta sammanhang anfört och föreslagit föranleder icke någon erinran eller något uttalande från utskottets sida.

Utskottet hemställer alltså,

att riksdagen må till *Tillverkning av syntetiskt gummi* för budgetåret 1946/47 under elfte huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 3 000 000 kronor.

Stockholm den 3 maj 1946.

På statsutskottets vägnar:

J. B. JOHANSSON.

Närvarande: se under utlåtandet nr 112.
